

Pál Žoltán

A GÖMBCSUKLÓ SZORÍTÁSÁBAN

Tóth Sándor: *A román földrajzi gondolat. Geopolitika, biztonság, földrajzoktatás*. Zrinyi Kiadó, Budapest, 2013, 254 oldal

„Tóth Sándor munkája arra készíti az olvasót, hogy tüzetesen átgondolja: vajon – az időbeli eltolódás jelenségén túl – nem az-e az igazi összefüggés a Kossuth/Deák/Andrássy korabeli magyar nemzet/államalkotási tervek és Basescuék mai manőverei között, hogy azt, amit a magyar elit inkább objektív nehézségek (s persze szubjektív »magyaros« hibák) miatt 1849 és 1914 között képtelen volt megvalósítani, annak lényegét [...] száz-harminc évvel később jóval kedvezőbb geostratégiai körülmények között [...] a vákuumhelyzet és a keresztútjelleg együttes előnyeit maximálisan kihasználva, s a három alrégió (a közép-európai, az orosz és a török-balkáni) határvidékét gömbcsuklószerűen összekapcsolva [...]» megcsinálja«” – írja Tóth Sándor kötetének bevezetőjében a magyar-román közös múlt egyik legjelentősebb mai szakértője, Borsi-Kálmán Béla.¹ S valóban: Tóth Sándor alezredes fontos műve rákényszerít minket arra, hogy eltöprengjünk azon: legnagyobb és legszerencsésebb történelmi vetélytársunk, Románia hogyan volt képes területét a 20. században – a mi rovásunkra – megnövelni, és legitimálni a nemzetközi közvélemény előtt?

Tóth jó érzékkel, alaposan tárja fel a román nemzetpolitika geostratégiai, geopolitikai alapjait, kezdve az ország természetföldrajzi jellemzésével, majd a román földrajztudomány legfontosabb alakjainak bemutatásával, munkásságuk jellemzésével. Az első komoly megdöbbenés itt érhet minket. A köztudottan francia mintákat követő román államalkotók, történettudósok, geográfusok, gondolkodók a modern román földrajztudomány alapjainak lefektetésekor tudatosan német mintákat vettek át. Simion Mehedinți, a román földrajztudomány egyik legfontosabb alakja Lipsében tanult, és a deterministának tartott Friedrich Ratzel tanítványa volt (37–39). Ha hihetünk George Válsannak, akkor a román földrajzi gondolat egyik legfontosabb dogmáját, tudniillik hogy „a Kárpátok a románság gerincoszlopa” is egy német geográfus, Hugo Groth írta le először, még 1906-ban (65). Ám (dél)keleti szomszédaink voltak annyira pragmatikusak, hogy a francia földrajztudósokkal is gyümölcsöző tudományos kapcsolatokat építsenek ki: Emmanuel de Martonne például Mehedințit, Válsant és Victor Tufescut is tanította, valósággal beleszeretett Havasalföldbe, és az 1919-es párizsi békekonferencián a románkérdés referenseként részt vett a háború utáni új európai rend létrehozásában. Tóth remekül rávilágít arra, hogy az elismert francia geográfus egyoldalú, sőt olykor té-

¹ BORSI-KÁLMÁN Béla: *Előszó* = TÓTH Sándor: *A román földrajzi gondolat. Geopolitika, biztonság, földrajzoktatás*, Zrinyi, Budapest, 2013, 7–13.

ves információkkal dolgozott, amikor kiállt a román területszerzési igények mellett (az 59. oldalon található 134. lábjegyzet rengeteg érdekes információt árul el de Martonne magyarellenességéről, ez nyugodtan belekerülhetett volna a főszövegbe is!). Mindemellett Tóth hasonlóságot vél felfedezni a francia Vidal de la Blache és Nicolae Iorga érzelmi alapú érvelései, eszméi között is (56).

A szerző objektíven mutatja be, hogy miért lehetett (és lehet ma is!) hasznos eszköz a hazugságokkal, csúsztatásokkal, féligazságokkal (is) telített román (földrajz)tudomány a bukaresti politikai elit kezében. Mert mi tudjuk, mennyire erőltetett állítás az, hogy nem is a Magyar Királyság, hanem a Regát jelentette „az európai civilizáció védőbástyáját”, Erdély önmagában véve sosem játszott jelentős szerepet Magyarország életében, hiszen periférikus, szegény, gyéren lakott terület volt, és csak a Kárpátokon túli területekkel kiegészülve tudja megvédeni Európát, tehát az 1918–1920-ban létrejött román állam kontinentális szükségszerűség (65). Azt is tudjuk, hogy milyen félrevezető volt az, amikor 1989 után mérvadó román geopolitikusok írták, hogy a két világháború között a román geopolitika tulajdonképpen védelmi jellegű volt, mert a „nemzeti területet” védte (117). Érezzük a csúsztatást abban az állításban is, hogy Románia a Kelet kapuja, ahonnan ellenőrizhető a Balkán (127 [316. jegyzet]). Történész körökben azt is tudjuk, hogy „a román nemzeti mitológia szimbolikus alakja”,² II. Mihály³ 1600-ban nem tudatos nemzeti céltól vezéreltetve egyesítette rövid időre Erdélyt, Moldvát és Havasalföldet.⁴ A dáko-román kontinuitáseméletnek nevezett hazugságra ki sem térek. Mind ezekről *mi* tudjuk, hogy nem igazak, de ezek a gondolatok máig hatnak, nemcsak Bukarestben, hanem adott esetben Washingtonban, Párizsban, Londonban vagy Brüsszelben is. S a szerző arra is rámutat, hogy miért.

Egyrészt a román (tudományos) elit jó érzékkel, a megfelelő időben kezdte el ki-vinni nézeteit, fantazmagóriáit a nyugat-európai piacra. (A történész Nicolae Iorga már az 1910-es években előadásokat tartott Franciaországban, Svájcban, sőt az USA-ban is, ahol népét mint a római és bizánci kultúra örökösét mutatta be, s nem melleleg propagálta az egységes román nemzetállam létrehozását is [57].) Másrészt a magyar földrajztudomány ignorált olyan tudományágakat, mint a geotörténelem, amellyel még a hazai geográfia aranykorában, a két háború között sem foglalkoztak. Még maga a szó sem honosodott meg nálunk, s a mai napig nem használjuk, vagy ha mégis, akkor tévesen (tisztelet a kivételnek). Pedig Nyugaton már régóta komoly elméleti viták és kutatások folynak a geohistoria kapcsán, s Tóth helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy – tetszik, nem tetszik – a magyar földrajztudomány ebben is le van maradva (96–97). Nem is beszélve arról, hogy még mindig kerülik a földrajz-, a politika- és a hadtudomány határterületein mozgó geopolitikát. Míg keleti szomszédunkban olyannyira kitüntetett szerep-

² BORSI-KÁLMÁN Béla: *Megközelítések II. Tanulmányok, esszék, beszélgetések*, Lucidus, Budapest, 2012, 122.

³ A havasalvi vajdát a 16–17. századi humanista magyar történetírás csak „az oláh” névvel illette, csak a mai diskurzusban emlegetik inkább „Vitéz”-ként. Lásd ARATÓ György: *„Szegény szép hazánkért, magyar koronánkért.” Erdély szerepe a magyar vezetésű törökellenes liga és a nemzeti királyság történeti eszméjében = Századok. Tanulmányok a 200 éve született Horváth Mihály emlékére*, szerk. Bojtos Anita – Novotnik Ádám, Eötvös Collegium Történelem Műhely, [Budapest], 2010, 132–148.

⁴ Pedig még a román Gheorghe I. Brătianu is ezen a nézeten volt: TÓTH, I. m., 95.

pel bír ez a tudomány, hogy a Román Tudományos Akadémia elnöke írt bevezetőt a helyi geopolitikai összefoglaló kiadvány elé. Tóth vélelmezi, hogy ez a Teleki Pál-féle politikai földrajzi iskola öröksége miatt alakult így, de szerintem ebben elsősorban a szocialista korszak geográfiája a ludas, amely keményen megtörte az 1945 előtt ígéretesen fejlődő magyar földrajztudományt, és a mai napig kiható torzulásokat okozott.⁵

A szerző alaposan bemutatja a román földrajztudomány intézményesülését, a mérvadó geográfusok, geopolitikusok munkásságát, a 19. századi kezdetektől egészen napjainkig. Munkáján igen nehéz fogást találni. Talán egy kicsivel jobban ki lehetett volna hangsúlyozni a magyar és a román geográfiai iskola közötti különbségeket, felhívni a figyelmet arra, hogy míg nálunk 1945 után valóságos boszorkányüldözés folyt a két háború közti földrajzosok eszméi ellen, addig Romániában némi kitérő után tudatosan vállalták a királyság korabeli geopolitikai/földrajzi elméleteket, a szovjet hadsereg 1958-as kivonása előtt ravaszabban, rejtetten, utána pedig már nyíltabban.⁶ Más szocialista országok földrajztudományával való rövid összehasonlítás is előnyére vált volna az amúgy rendkívül érdekes könyvnek.

S nemcsak érdekes, hanem kétségkívül hasznos is. Minden geostratégiai művet így, ebben a szellemben és ezzel az alázatossággal kellene megírni. A jövő magyar diplomatáinak – főleg ha a szomszédos államok magyar képviselőin dolgoznak majd – feltétlenül ismerniük kell ezt a munkát, mint ahogyan a nemzetközi kapcsolatok és a kelet-közép-európai kultúrhistoria kutatóinak, oktatóinak is. Történészek, földrajztudósok, katonai szakértők mellett a „nagyközönség” is haszonnal forgathatja e munkát, mely higgadtan, kellő távolságtartással mutatja be a román geográfia és geopolitika történetét. Rávilágít számos hazugságra, csúsztatásra, a román államépítő törekvések sikerére, és az ehhez kapcsolódó eszmék korlátozott hatására is. Rendkívül tanulságos volt arról olvasni, hogy Samuel P. Huntington mára már klasszikussá érett művében (*A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*) a nyugati civilizáció határát éppen a Kárpátok vonalán húzta meg. Érdekes látni, hogyan próbáltak meg ez ellen védekezni a román tudósok, a kettős mércétől sem visszariadva. (Egyszer azt mondták, hogy a 20. század végén, a szekularizált, világi államok korában helytelen vallási/kulturális törésvonalokról beszélni, máskor meg éppen az „egységes vallású román nép” nemzetösszetartó erejével érvelnek [115–116].) Pedig Huntington elmélete éppen napjainkban, Bukarest Janus-arcú balkáni politikájában látszik igazolódni (125).

Összességében véve Tóth Sándor könyve alapos, komoly szakirodalmat feldolgozó, tanulságos ábrákkal dúsított, higgadt stílusú geopolitikai, geostratégiai tankönyv, számos művelődés-, eszme- és tudománytörténeti vonatkozással fűszerezve. Mindenkinek ajánlani lehet, akit egy kicsit is érdekel legsikeresebb szomszédunk kül- és nemzetpo-

⁵ Erről bővebben lásd GYÓRI Róbert: *A múlttal való tudományos leszámolás – Eötvös collegista geográfusok az 1950-es években = Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*, szerk. Horvát László – Laczkó Krisztina – Tóth Károly – Péterffy András, Typotex – Eötvös Collegium, Budapest, 2011, 288–311.

⁶ TÓTH: *I. m.*, 103–110. Ezzel szemben Magyarországon az 1960-as évekbe lezajlott a földrajztudomány átalakítása, a régi geográfusgenerációt vagy kirekesztették, vagy a szocialista ideológia elfogadására kötelezték, a háború előtti magyar földrajztudományt pedig elavult, polgári-reakciós tudománynak bélyegezték: GYÓRI: *I. m.*, 305.

litikája. Csak reménykedni lehet abban, hogy a magyar kül- és nemzetpolitika alakítói is fel tudják majd használni Tóth Sándor művét. S milyen jó lenne, ha Magyarország többi szomszédjáról is születnének hasonló könyvek! Akkor talán sikerülne a szocialista korszakban eltorzított magyar (társadalom- és gazdaság)földrajznak némileg behoznia a lemaradását.

Román temető, Tatárfalva (Totoreni), 1911